

Erdélyi Viktor: Az orosz muzsik.

«Menjetekek el a szürkeködmenes parasztok közé, kérdezzétek meg tőlük, hogy mi jökö hiányzik, hogy mire van szükségük: azok megmondják nektek és talán legelőször hallhatjátok a tiszta igazságot» írja Dosztojevszkij feljegyzéseiben és hadifogságom negyedfél évén keresztül szüntelenül arra törekedtem, hogy megközelítsem Dosztojevszkij igazságát. Eber figyelemmel kísértem a muzsikot. Sokkupalás, tömjénfüstös, aranyikonos templomai-ban, a vásárterek nehézszagosságú, porfelleges forgatagában, a tarkavirágos, üdelevegőjű réteken-szántókon, a hó és jég fehér, hideg világában, a délorosz napfény ragyogásában; mindenfelé, ahol közelébe juthattam. Fáradozásom nagyon soká eredménytelen maradt, Dosztojevszkij igazságát sehogy sem bírtam megközelíteni, mert azok a földszínű bogarak minduntalan kimásztak markomból és utánuk csak száraz, lélektelen adatok maradtak vissza. Igazság helyett az első időben mindössze a muzsik életéről nyertem tiszta, idealizálás nélküli képet. Az orosz kis-parasztok, batrakok, az orosz néptenger névtelen, barbár-primitív Iván Petrovjainak életéről.

Az orosz hajnal szomorúan kietlen, ködös, szürke, de még küzködik az éjszaka feketeségével, amikor Iván Petrov megmozdul sötét, nedves és füledt vackában. Még alszik, de már hadonászik, vakaródzik. Bántják a legyek, amelyek sűrű rajokban lepik el piszkos, rosszszagú bőrét, csípi a férgek, nem bír tovább aludni, bár álmos még és fáradt. Egy ideig hanykolódik, szempillái le-lecsukódnak, de holt mély bágyadtsága tünevezik; bőrének égése az élet, az ébredés tudatára hozza. Feltámasztja fejét és belebámul a sötétségbe. Szája tele van émelyítő keserűséggel, orlikait bántja a nehéz, kesernyés bűz. Ó maga már megszokta ezt, de tüdeje képtelen alkalmazkodni hozzá és köhicsélve, hörögve követeli az oxigéndúsabb levegőt. Felkelne, kimenne, de tagjai fáradtak, sajognak még. Nyújtózkodik, forgolódik, míg

vége nagysokára feltápáskodik, arcát, kezeit futólag leöblíti kevés vízzel valahogyan rendbehozza átizzadt ruháit és napi munkája a «rabota» után néz. Udvarán, mely tele van gőzölgő, trágyaleves iszappal, sárral; marhái körül a süppedékes talajú, fojtó levegőjű istállóban avagy a sivár, ködös-porfelleges látatára, folytonos megmunkálásra, emberi verejtekre áhító szántón. Szórakozni a teaházba, a csájnájába jár, fülledt-dohos, nehézgőzű, piszkos odúba és este fáradtan, rosszkedvűen húzódik be vackába. Összebújik családjával és unottan elénekli-elimádkozza az ocsenást. Azután bebújik rongyai közé, ásít, nyújtózkodik, de sokáig nem bír elaludni. Izzadt bőrének pórusaiba beléette magát a por-piszok és Iván Petrov félórákig vakarózik, forgolódik, míg végre álom nehezedik szeméire, fáradt tagjainak ólmos bágyadsága elfeledtetik vele az életet, a szenvedést így megy ez napról-napra, hétről-hétre, évről-évre az Iván Petrovok életében.

Olykor néha megmozdul lelkében holmi ködös vágy: valami szebb, jobb, magasabb felé való törekvés, ilyenkor vonaglik-vergődik, lázadozik szegény lelke, megkínozott agya ilyenkor kétségbeesetten keresi a más, a napfényes, levegős utat, az Isten országát... keresi, sírja... és rettenetesen leissza magát vutkival, bundapálinkával, denaturált szesszel avagy politúrral. Hiszen olyan mindegy . . . *vszjo ravno*. Iszik, míg érzékszervei meg nem bénulnak, iszik, míg lázas teste el nem dül és ott fetreng a korcsma szesziszapos padlóján. Másnap az útmenti árokban ébred: piszokkal, sárral telekenten, szédülő fejjel, vonagló, görcsös fájdalommal belsejében. Most azután «megkezdi». Sorra járja a titkos pálinkaméréseket, a büntanyákat, ocsmány odúkat, amelyek alkoholgőzű-emberszagosságú levegőjében ott vibrál a vérhaj, az örület gyilkos miazmahada. Hiszen olyan mindegy . . . minden egyre megy. . . *vszjo ravno*.

Igen, a muzsik így él és ami még ennél is fontosabb, az orosz muzsikot ilyenek festik Bruckner, Gehring, Hettner és Pantenius, a német írók és ilyenek festették a közehmúltban az orosz burzsoázia írói. Azt azonban figyelmen kívül hagyták, hogy ebben a szomorú, barbár miliőben születtek meg az emberiségnek azok a csodálatos kincsei, amelyekből telt marokkal merítettek a Dosztojevszkijk, Tolsztojok, Gorkijk és Csajkovszkijkak. Hogy ezekben a sötét mélységekben, a raszkol barbársötét éjszakájában születtek és születnek meg azok az őskeresztény-futurista forradalmi eszmék, amelyekkel szemben tájékozatlanul állanak a kutatók és amelyek még annyiszor meg fogják zavarni a csendesen emésztő, álmos Európa nyugalmát. Mert Iván Petrov: az fogalom, Iván Petrov az öntudatra ébredt orosz rög; földszagú még, esetlen, de merész szárnyalással keresi az igaz utat, keresi saját meg nem hamisított Istenségét.

Éreztem, tudtam, hogy ezen az úton nem számíthatok komoly eredményekre, mint ahogyan eredménytelen, meddő

maradt Masaryk munkája is,¹ bár élete javát az orosz probléma tanulmányozására fordította és tanulmányairól testes könyveket bocsájtott a nyilvánosság elé. Ideges türelmetlenséggel vettem magamat az orosz szociológiai irodalom tanulmányozására, de mindössze az adathalmaz nőtt, a homály pedig nem oszlott és csak néhány részletkérdésre találtam választ. Így csakhamar foglalkozni kezdtem azzal az orosz kutatóknál folyton megismétlődő állítással, hogy az orosz probléma mértéke az analfabéták százalékat jelző szám. Ebből a szempontból tekintve tényleg magyarázatát találhatjuk sok negatívumnak és megpróbáltam továbbépíteni arra a tényre, hogy az orosz tömegek túlnyomó részét analfabéták alkotják. Kétségtelen, hogy ez az elmaradottság a nyugati kultúra szomszédságában sajátos jelleget ad az orosz progressziónak és ennek a jellegnek ismerete, szem előtt tartása nélkül hiába igyekeznénk az orosz probléma magyarázatát keresni, míg az analfabéták százalékat jelző szám már magában véve megadja sok kérdésre a választ. Ez a domináló szám legelső sorban az elszigeteltséget, magára hagyatottságot jelzi. Nyugaton az evolúció generációk nyugodt, rendszeres munkája, míg Oroszországban maga az egyén esik át az evolúció különböző fázisain, de másrészt ez az evolúció sokkal szabadabb, mert az egyént nem kötik a hagyományok, az előítéletek és az elfogultság kevésbé lehet úrrá fölötte. Sok diák-katonával beszéltem erről a kérdéstről és valamennyien ugyanezt a képet vázolták előttem. Amikor a tehetségesebb, szerencsésebb tanuló valahogy nagy nehezen a városi iskolába kerül, egészen új világ nyílik meg előtte. Mindaz, amit mi fokozatosan, majdnem öntudatlanul megtanultunk környezetünktől; mindaz, amire mi lassan, fokozatosan jöttünk rá olvasás, hallomás útján, előtte egyszerre, meglepetészerűen bontakozik ki. Mindaz, ami nekünk megszokott, természetes, mondhatnók unott jelenség, ami hagyományok révén vérünkbe ment át, neki új, csodálatos, szentséges szenzáció, megnyilatkozás, soha sem álmodott új világ, amelynek tekervényes útjain megszédül, eltéved, de szent borzongással halad előre, miközben a titokzatos vágyakozás emésztő láza égeti.

És azután hazamegy öreg apjához, a faluba, a *tyomnij ugol*-ba, a muzsiktenger sötét zugába.

— Ideje már, hogy hazajöttél, elég volt már az időlopásból, a bolondságból. A tisztelendő úr már régóta mondogatja, hogy olyan az írásod, mint akármelyik csinovníké, hát mit is akarsz még tulajdonképpen? . . . Majd benyomunk valami jó meleg hivatalocskába, de elsősorban itthon van szükség a segítségedre. A munka folyton szaporodik és egyedül már nem bírom . . .

¹ Th. G. Masaryk: *Zur russischen Geschichts- und Religionsphilosophie* Soziologische Skizzen. (*Russland und Europa*. Studien über die geistigen Strömungen in Russland. 1—2 Bde.) Jena. Diederichs 1913.

És körülnéz otthon. Mindenféle szenny, penész, unalom, lelki nyomorúság... és a falu muzsikbogaraival és a félvad, tudatlan tanító... és az egészen vad, barbár pap . . . nem, itt nem lehet élni, itt nem érdemes élni. Ezek valamennyien régente letűnt korszakok emberei, avagy talán ő maga tévedt új világba. Lelkéből hisztérikusan tör fel a vágyak-álmok zokogása... És vagy lelki öngyilkosságot végez, — szakít a megnyilatkozások világával — mohó, telhetetlen csinovníkká lesz, vagy pedig visszazökik a városba, könyvei közé temetkezik és új világot teremt magának; — új világot, amelynek semmi köze sincs a mi nyugati, célszerű, minden eszmét materiális érdekeink szolgáltatába hajtó, beskatulyázott, kisszerű világunkhoz. Az első orosz kulturgeneráció csak csinovník vagy anarchista lehet, — mert a konzekvenciákat kérlelhetetlen, brutális szigorral levonja, mint ahogyan ez másképp nem is lehetséges. Kispolgár és kispolgári szocialista csak a későbbi generációkból alakul ki; — azokból, amelyekre már reánehzedett az ipusztériális kultúra egész nyomasztó súlya; — azokból, akiknél már rutinná lesz a kultúra, vagyis akiknél már megtörtént az «európaiasodás».

Igen, csak hogy ez nem az orosz nép maga, mindennek vajmi kevés köze van a muzsikhoz, már pedig a probléma fordulópontja mégis csak ő. Az orosz szociológiai irodalomban róla alig esik szó, a muzsikságról csak rengeteg hosszú, nagyon tudományos számoszlopokat közölnek. Az orosz problémák e legsajátosabbikával csak Dosztojevszkijk, Tolsztojk és Maxim Gorkijk foglalkoznak és a tanulmányozás módszerére nézve valamennyien ugyanazt az útbaigazítást adják: «Menjete el a szürkeködmenes parasztok közé és kérdezzétek meg tőlük ...»

Csak a februári forradalom után nyílt alkalmam arra, hogy elmenjek közéjük. A petrográdi Péter-Pál erődben összebarátkoztam a Preobrazsenszkij ezred szibériai lövészeivel, majdnem kivétel nélkül analfabéta muzsikokkal, akiknek nagyrésze a háború előtt nem járt városban és akiket így a világháború hullámai egyenesen a nagy birodalom fővárosába vetettek. Sajnos, a szűk keret nem teszi lehetővé, hogy részletesen beszámolhassak a velük folytatott beszélgetésekről, mindössze néhány jellemző részletet ragadhatok ki.

Az egyik katonamuzsik barátom az Amur völgyéből került Petrográdra. Lakóhelye négyszáz kilométernyire volt a legközelebbi vasúti megállótól és a harminchat éves ember körülbelül 17 éve nem látott várost. Megkértem, mondja el, milyenek voltak első benyomásai ebben a nagy városban. A házak, terek, villamosok helyett elsősorban a városi ember ragadta meg figyelmét.

— Hiszen tudod, hogy én aféle tanulatlan ember vagyok, — a sötét népből való — *iz tyomnij narod*. Láttam az utcákon fényesen öltözködött urakat, dámákat, sétáltak, remek hintókban, gépkocsikban ültek, finom étkezőkbe, színházakba jártak, sok inas szolgált ki őket. . . Nem bírtam megérteni, hogyan

lehet valaki ennyire gazdag, hogyan lehet ilyen jól élni. . . Nézz csak ide ... — és előszámlálta bütykös ujjain. — Én magam dolgozom éjjel-nappal, akárcsak a barom és mégis, amikor hazamegyek és odaadom az asszonynak keresetemet, sír szegény, hogy miből fogunk megélni. Azután itt az asszony, — egyenesítette ki második ujját. — Szép, erős, egészséges leány volt amikor elvettem, de már a második évben lefogyott mint a csontváz és azóta évről-évre sorvad és évről-évre többet dolgozik. A fiam, — a harmadik ujját bökte ki, — a fiam tizenöt éves, de máris olyan erős, mint a marha és úgy is dolgozik. A kis leányom csak kilenc éves ugyan, de már négy év óta nem eszi ingyen a kenyeret, az is dolgozik reggeltől estig és mégis *csuty-csuty*, — alig hogy megélünk. Mennyit dolgozhatnak, — gondoltam ostoba fejemmel, — mennyit dolgozhatnak ezek a városi urak, hogy olyan fényesen, olyan gondtalanul megélnek.

És ahogy megismerkedett az igazsággal, az vallásává lett, vérebe olvadt. Ezekből az analfabétákból váltak a forradalom után a legöntudatosabb harcosai az emberi felszabadulás eszméjének és most láttam legelőször azt a mély szakadékot, amely a nyugati tempósan lázadó kispolgár-szocialistát és az orosz mindenre kész fanatikus forradalmárt elválasztja egymástól. Az orosz forradalmiság nem merül ki abban, hogy a megnyilatkozó igazság segítségével éhbérét akarja javítani, hanem az orosz forradalmár apostolává válik az eszmének és krisztusi szenvedések árán igyekszik azt érvényesíteni. A forradalom első évében; — a petrográdi fehér éjszakákban minden köztéren, közkertben hajnalig tartottak a meetingek, viták... Azt a tövises utat, amelyen most halad Oroszország népe, — azt az utat csak oly nép választhatja, amelynek romlatlan lelkében olyan kristálytisztán születnek meg az eszmék, mint a praktikus kultúra miazmaival meg nem fertőzött orosz nép lelkében. Ahol a tudomány igazságai megnyilatkozássá, vallássá válnak. A forradalomnak legrettenhetlenebb utcai harcosai az analfabéta muzsikok voltak, csak a frontra nem akartak kimenni semmi áron, sőt meglincselték a kétségbeesett burzsoázia-kispolgári szocialisták háborúra tüzelő szónokait. «Jön a német és elveszi mindenünket» — rikoltozta a sajtó önagyhatalmisága, de az én analfabéta barátaim csak mosolyogtak.

— Hát jöjjön a német és vegyen el mindent — tőlük, mert tőlem ugyan alig vehet el valamit. Még a ruhám is a kincstáré, csak az ing az enyém, azt pedig talán mégsem kívánhatja meg a német, — ha pedig már annyira éhes volna, hát csak vigye . . . egy rongyos ingért csak nem fogok háborúskodni. . .

Rengeteg sokat, — egész éjszakákon át beszélgettem velük a háborúról és ezeknek a beszélgetéseknek során győződtem meg arról, hogy nem egyszerű vél ellenség következtében az orosz népből váltak ki a háborúk nagy ellenségei: Garsin, Tolsztoj és Verescsagin. Mindezek a nép lelkéből merítették és onnan még

sokáig, sokan és sokat meríthetnek. Ezt a népet nem fertőztették meg az iskolákban a «két nagy karddal verekedett, holtak hátán ivott, evett» kultuszával és az emberi élet természetes mélységeiben nincsen a bűnnek kultusza, mert a bűn kultusza a népelelnyomók mesterséges felépítménye. Lent az orosz néptenger mélyében kristálytisza fogalmak alakultak ki a háborúról, mint ilyenről és különösen a mostani világháborúról. Ugyancsak az egyik szibériai lövész festett meg előttem egy ilyen képet.

«Lenézett az Isten az égből a földre és szíve megtelt örömmel, mert bármerre nézett, mindenfelé béke, boldogság honolt. Békében, barátságban élt a farkas a farkassal, róka a rókával, békében, barátságban éltek az állatok egymással. Csak akkor szomorodott el az Úr szíve, amikor az emberekre tévedt tekintete. Az ember harcban állott embertársával, irtották, pusztították egymást, örökös volt közöttük a háborúság. «Ez nincsen jól így» — gondolta és leküldte a földre prófétáját, hogy tanítsa meg az embereket az ő Igazságára. «Vegyetek példát az erdők vadjaitól; éljetez barátságban, békességben, mint ahogyan a farkas él a farkassal, a róka él a rókával» — hirdette a próféta az embereknek, de azok nem hallgattak a szép szóra, hanem agyonverték tanítójukat. Az Úr lelke nagyon elszomorodott, de nem vesztette el türelmét, hanem egymásután leküldte a második, tizedik, huszadik prófétáját az emberekhez. Azok valamenynyit megkövezték, felkoncolták, megégették, vadállatok elé vetették. Az Úr lelke egyre szomorúbbá lett.

— Úgy látszik, az emberek sehogy sem akarják megtanulni az én Igazságomat, hogy nekik is úgy kell élniök egymással, mint ahogy a farkas él a farkassal, a róka él a rókával, — ők mást akarnak, a rosszat akarják. Le fogom küldeni hozzájuk egy-szülött fiamat, tanítsa meg őket az Igazságra. Annak csak hinni fognak ...

És leküldötte az emberek közé Krisztust, de az emberek keresztre feszítették az Isten fiát. Nagy harag támadt az Úr lelkében és elfordította tekintetét az emberekről. Sokáig, majdnem kétezer esztendeig nem nézett le többé a földre, végre azonban mégis csak látni akarta az emberek életét és letekintett. Szíve újra megtelt keserőséggel, sőt haraggal is, mert az emberek nagy háborúra készültek, fegyvereket, gépfegyvereket és ágyúkat gyártottak egymás pusztítására. Az Úr felháborodva fordította el tekintetét.

— Tehát ti nem tudjátok, nem akarjátok megérteni, hogy úgy kell élnetek egymással, mint ahogy a farkas él a farkassal és a róka a rókával; ti a háborút, a gyilkosságot, fosztogatást akarjátok ... ám legyen meg a ti akaratotok. Megkapjátok a háborút, de egyről ne feledkezzetek meg: ez a háború el fog tartani öt évig, tíz évig, húszig ... addig, amíg meg nem tanuljátok az Igazságot, amíg az ember úgy nem fog élni embertársával, mint ahogyan a farkas él a farkassal, a róka él a rókával.»

Nem először találkoztam vallásos motívumokkal a muzsik gondolatvilágában és jól tudtam, hogy ezt a kérdést nem lehet kikerülni, sőt különös figyelemre kell méltatni, hogyha eredményt akarok elérni. Másrésztől azonban éppen ezen a téren mutatkozott a legtöbb nehézség és a mindennapi élet ezer apró jelensége azt bizonyította, hogy ebben a kérdésben alaposan revidálni kell az eddigi nézeteket. A sok apró jelenség közül különösen egy gyakorolt ream akkoriban nagy hatást. Nyári estén együtt ültem több szibériai katonával az őrszobában és heves vita folyt valami részletkérdésről. Az egyik katona, — széles mozdulatú szibériai, — vita közben eldobta az elszívott szivarvéget és az a sarokban levő ikona alatti keresztre esett. Ő nem vette észre, de a többiek igen és a vita hirtelen megakadt. Néhány pillanatig hallgattak, azután rászólt az egyik:

Hova dobtad a szivarvéget? ... Az ikonára esett.

A megszólított mosolyogva vont vállat:

Az ikona nem szent. . . Festett deszka.

És kiköpött. A többiek komoly arccal hallgattak.

— Az ikona nem szent, de a kereszt az.

A szibériai most már a sarokba nézett és észrevette, hogy a szivarvég a kereszt egyik szárán akadt meg és ott füstölög. Elkomolyodott.

— A kereszt, az szent — mondotta, azzal felállott, nyugodt lassú lépésekkel a sarokba ment, mélyen meghajolt a kereszt előtt, lassan, ájtatosan keresztet vetett, leemelte a füstölögő szivarvéget, a sarokba dobta, azután visszaült társaihoz. A dologról nem esett többé egyetlen szó sem és ott folytatták a vitát, ahol abbahagyták.

A vita végeztével félrevontam a szibériait és elkezdtem faggatni:

Mondd csak, Grigor Sztefánovics, hiszel az Istenben?
Néma megdöbbenéssel nézett re ám és nem válaszolt.

Válaszolj kérdéseimre, hiszel az Istenben?
Vontatott hangon nyugodtan válaszolt.

Hogy hinnék . . . az Isten a papok találmánya.

Hát Krisztusban hiszel?

Újra csodálkozva nézett reám, de most már válaszolt.

— Hogyan kérdezhetsz! ilyet? . . . Krisztusban nem hinni ... A ti fajtátoknál előfordulhat, de én szegény muzsik vagyok . . . Ma olyan különös kérdéseid vannak.

— De azért mondd csak, Grigor Sztefánovics, azt is hiszed, hogy Krisztus Isten fia?

— Hát hogyne hinném, amikor tényleg Isten fia.

— Látod Grigor Sztefánovics, te magad mondtad, hogy nincsen Isten és most Krisztust Isten fiának mondod. Hogyan lehetséges ez?

— Eh, te csak csúfolódsz velem, a sötét muzsikkal és

olyanokat kérdezel, amit magad is jól tudsz. Magad is tudod, hogy az Istent a papok találták ki a vénasszonyok kedvéért és Krisztus mégis az Isten fia... Az Isten fia mindenki, aki, embertársaiért él, a szegények, a sötétek tanítására áldozza életét.

Hogyha csak egyszer hallottam volna ilyen kijelentést, úgy hallgattam volna róla, de lépten-nyomon találkoztam ezzel a felfogással és a februári forradalom után, amikor egyes burzsoákörökben a hisztériáig fokozódott a muzsikgyűlölet, mert azok a «tudatlanok» nem akartak a szövetségesekért és Konstantinápolyért meghalni, az «előkelő helyeken» tartott felolvasások mottójává lett, hogy a muzsik ateista, pogány. Viszont az orosz nép mély Krisztushitét és azt a különös «Krisztusvándorlási» elméletet az orosz kutatók egész sorával bizonyíthatom. Ez az ellentmondásokban tobzódó, mégis oly egyszerű vallási felfogás nem hagyott nyugton és egyidőre figyelmen kívül hagyva minden más kérdést, elmerültem az orosz vallási irodalom és különösen az orosz raszkol irodalmának tanulmányozásába. Az első időben rendkívüli nehézségekkel kellett megküzdenem, rendkívül nehéz volt elfelejteni mindazt, amit a latin betűkkel dolgozó kutatók munkáiban összeolvastam erről a kérdésről. Az európai irodalomban az orosz viszonyokról különben is hihetetlenül torz képeket találunk, de ezen a téren még a torz sem elég erős jelző. Az orosz vallási viszonyokról az európai kutatóknak megvan a maguk «megállapodott véleményük», mondhatni már több mint negyedszázad óta ugyanazon sablon szerint állítják be a kérdést és egymástól veszik át a kész véleményeket. Az átlag kutató álláspontjának jellemzésére tekintsük dr. Bonkáló Sándornak a Modern Könyvtár kiadásában megjelent és a szlávokról szóló² kompilációjának néhány sorát: «A bizánci szellemet az oroszokba sikerült a legjobban beleoltani. Csupa formalizmus egész vallási életük. Erkölcsi, dogmatikai kérdések nem érdeklik és nem foglalkoztatják őket. A formák betartására ügyelnek, a külsőségekről vitatkoznak. Vagy, mint a közmondás tartja: az oroszok istentisztelete a harang, imája a hajlongás. Az orosz egyház történetének tanúsága szerint heves és elkeseredett harcok folytak a szakálviselés körül, azon vitatkoztak a jámbor egyházatyák, hogy két vagy három ujjal vessenek-e keresztet, a templomi körmenetet napkelet avagy napnyugat irányába kell-e indítani, kétszer vagy háromszor kell-e ismételni az alleluját, hány ágú kereszt jön a toronyra, az Uram irtalmazz könyörgést O goszpodi vagy röviden Oszpodi-nak kell-e kiejteni, milyen az angyalok szárnya, hogyan kell megtisztítani a templomot, ha egy kutya vagy pedig egy nem pravoszláv vallású talál oda belépni stb. Elég itt a rászkobra utalnunk. Mennyi vér ömlött e kérdések miatt, mennyi szenvedést kellett elviselniök

³ Bonkáló Sándor dr.: A szlávok. A szláv népek és a szláv kérdés ismertetése. Bp. Athenaeum 1914. 153 1.

a szerencsétlen rászkolnyikoknak, a bizantinizmus mártírjainak.»

De nem sokkal külön eredményeket találunk a nemoroszláv kutatóknál sem. A cseh burzsoázia tudós Masarykja a következőket írja az orosz történelmi (és vallásfilozófiai problémákról írt nagy munkája első kötetében:³ «A kereszténységet az oroszok képtelenek voltak szellemileg fölfogni, nem volt meg az ehhez szükséges műveltségük. Bizáncban, Rómában a művelt, filozófiailag iskolázott nép térített meg, a későbbi nyugati népek résztvettek a római műveltségben; az oroszok teljesen készületlenek voltak, mire való lett volna nekik a bizánci istentudományosság és a hittudományi vallásbölcselet? Az oroszok Bizánctól tehát többnyire csak a kultuszt és az egyházi fegyelmet vették át. E kereszténység erkölce inkább csak külső volt és külső dresszúra által terjedt és erősödött; a büntetések, melyeket az egyház a maga önálló bíraskodásával kiróhatott: az «igé»-nél jobban hatottak; legerősebb volt a szerzetesi erkölcs, aszkézisével és zárdaiságával. A szerzetes volt az élő példa, ki az idők folyamán leginkább hatott.» És hogy már senki se maradjon ki, gondoljunk azokra a torzképekre, amelyeket az orosz Merezkovszkij fest az orosz vallási rajongókról.

Ezzel szemben mi a valóság? Mindenekelőtt szegezzük le, hogy Oroszországban a szektáriánusok száma megközelíti a húszmilliót és ami még ennél is sokkal fontosabb, a rászkolnik eszmék el vannak terjedve még a pravoszlávnak maradt muzsikaság nagyrésznél is. A rászkol természetesen nem egységes alapokon épült fel, hanem a felekezetek egész sorára oszlik és ezeknek a felekezeteknek főképpen kiét jellegzetes sajátosságuk van. Cárellenesek és klerusellenesek. Cárellenességüket általánoságban arra építik, hogy a cárok nem teljesítik isteni hivatásukat, sőt meghamisítják az isteni igazságokat, míg a papok ellen az a fővád, hogy meghamisították a vallást és eladták Krisztust. Ez a felfogás az idők folyamán, az üldöztetések és más külső befolyások nyomása alatt módosult, de nyomával találkozunk minden felekezetnél. Egyrésztük például elfogadta idővel a cárárt való imádkozást, másrésztük maga választott magának papot, de az ősi, forradalmi rászkol nyomai egyetlen felekezetnél sem veszték el teljesen. Az északi guberniumok pomorcai például a XVII. század elején elfogadták a cárárt való imádkozást, sőt ajándékokat is küldtek a cárnak, de a reakció nem maradt el, — a filipovcok kiváltak közülük és elátkozták őket, mert hiszen a cár a testet öltött Antikrisztus, a gazdagok, az elnyomók pártfogója és érte csak az Antikrisztus hívei imádkozhatnak. Ugyanez a felfogás domborodik ki még élesebben a bjegunok, — szószerinti fordításban szököttek — avagy más néven sztrannikok: külön-

³ I. m. I. 35. 1.

cök tanaiban. Ennek a felekezetnek hívei szökött katonákból és szökött jobbágyokból toborozódtak és így természetesen sok kritikai elemet vittek be szektájukba. A cár persze náluk is Antikrisztus, sőt még tovább mennek, a cárok az Antikrisztusok sorozata és ők minden rossz forrásai. Az ő kitalálásuk a magántulajdon, ők szüntették meg az emberi egyenlőséget, ők osztották el a földeket szolgálai között és ők gondolták ki az adót. Ezek az Antikrisztusok megpecsételik híveiket, hogy mindig rájuk találjanak, pecsétjük a minden oroszok rémje, a passzport. Ehhez az irányzathoz tartoznak még a teodoszok és a moninszkiek, akik a házasságot csak mint családi szertartást ösmerik el, sőt az előbbieket a vadházasság hívei. Mindezek a felekezetek papellenesek és erősen leegyszerűsített szertartásaikat maguk végzik el.

Már ilyen röpké áttekintésre is feltűnik e felekezetek néhány közös sajátossága, főképpen látszólagos anarkista irányzatuk. Látszólagos, mert tulajdonképpen nem hatalomellenesek, hanem csak azért nem ismerik el a cárokat, mert azok megsemmisítették az isteni igazságokat, forrásai a magántulajdonnak, az emberek egyenlőtleniségének és az azokat védő törvényeknek. Másrészt viszont ez a különbség is majdnem látszólagos, mert a gyakorlatban abszolútakká lesznek, hiszen a kifogások minden cárra vonatkoznak. Az a cár, aki megsemmisítené a magántulajdont, már nem cár többé . . . Harcmódoruk szintén anarkista harcmódor, — Tucker — Tolsztoj harcmódora: a kötelezettségek megtagadása, — szociális forradalom passzív ellentállás alakjában. Igaza van Masaryknak: ezek a hiúszemű barbárok irgalmatlanul konzekvensek és másképpen vonták le a konzekvenciákat Krisztus tanaiból, mint a nyugati népek és mellékesen megjegyezve, másképp, mint Masaryk professzor.

A rászkolnik eszmék — helyesebben Krisztus tanításainak rászkolnik beállítása — a legélesebben két hatalmas felekezetnél, a duhoborcoknál és a molokánoknál jelentkeznek. Mielőtt azonban ennek fejtegetésére áttérnénk, röviden foglalkozni fogok még néhány kisebb szekta tanításaival. Ezek között találunk néhányat, amely első tekintetre egészen reakciós, de ez a látszat majdnem mindig eloszlik a behatóbb vizsgálat folytán. A szjulajevcsek felekezetét a múlt század hetvenes éveiben alapították egyszerű parasztemberek, hogy a papi kizsákmányolás elől meneküljenek és sokáig úgy tekintették őket, mint papatlan pravoszlávokat, de csakhamar a felszínre kerültek a — hogy úgy mondjuk — nempravoszláv jellegű vonások is. Ájtatos istenhívők, hitéletük alapja az evangélium, a szentháromság titkát a szeretetben látják. Antikrisztust nem várják, mert az Antikrisztus itt van: — a világ. Csakhogy szociális világnézetük szorosan hozzásimul vallási felfogásukhoz és ezért forradalmi. Mindent az Isten teremtett, tehát minden az övé és így minden emberi magántulajdon bitorlás és Isten elleni véték. Az ember

Isten fia és így használhatja, élvezheti mindazt, amit Isten teremtett, de el nem bitorolhat semmit.

Hogy milyen mélyen él a barbár öslélekben az a különös világnézet, amelyből a rászkol ered, arra nézve jellemzőek a *netnoljások* — nemimádkozók — felekezetének keletkezési körülményei. Ezeknél a forradalom: a rászkolnik-tolsztojista jellegű passzív ellentállás megelőzte a forradalmi elmélet megszületését. A jobbágyfelszabadításkor a Középpural egy részének lakossága nem nyugodott meg a föld igazságtalan elosztásában és megtagadta a váltságdíj fizetését. Ennek természetesen katonai repressziókkal tarkított huzavona lett a következménye és ez nemcsak igazságosabb földelosztásra vezetett, hanem egyúttal rászkolra is. A papok a küzdelemben «békítő szerepet vittek»: a hatalommal tartottak, a nép tehát elkergette őket, menjenek a nekik oly kedves urakhoz és hirdessék azoknak eszméiket. A templomokat bezárták, hiszen az Isten mindenütt jelen van és legfeljebb a templom az a hely, amelyet elkerül. Az ikonák festett deszkák, lélektelen bálványok, a tűzre vetették őket és azután a vallási élet lényegesebb tartozékaira került a sor. Hittitok nincs, mert hiszen az Istennek néni lehet titka teremtményei előtt. Az igazság nem lehet titok, az igazságnak mindenki részére hozzáférhetőnek kell lennie. A böjt: babona. Az imádkozás, az ünnepnapok megtartása fölösleges. A szentírás gyarló emberek tákolmánya. Krisztus a kiindulási pontja minden igazságnak, de Krisztus is halandó ember volt, nem pedig Isten fia. Végző konzekvenciaképpen tagadják minden kormány létjogát. A cárizmus mint rendesen, úgy a nemoljások elleni üldözéssel is elérte a maga sajátos cári eredményeit: maga a felekezet összezugorodott, de eszméik elterjedtek az egész Uraiban és az itteni muzsikság körében nem talált híveket a cári kormány, de nem talál más kormány sem. Az öntudatlan és megalkuvó anarkizmus az uráli muzsikság jórészének jellegzetes vonása. Megadja ugyanis minden kormányoknak ami a kormányé, helyesebben amit az magához ragad, de azonkívül ne várjon tőle semmit a kormány, mint ahogyan ő sem vár attól semmit.

Még karakterisztikusabban bontakoznak ki ezek a sajátosságok az ugyancsak uráli, de elmaradottabb tömegek körében elterjedt és azért naivabb, őszintébb *nyeplatelscsik* — nemfizető szektánál. Ők is a váltságdíjfizetés megtagadásával kapcsolatban váltak ki a pravoszláviából és ennek megokolását tették szociális világnézetük alapjává. Az Isten váltságdíj és adó nélkül teremtette a földet, az adó és váltságdíj az Antikrisztus kitalálásai. A nyeplatilscsikok olyan alaposan szakítottak a templommal, hogy még az attól kapott keresztneveiket is megtagadták, ők már aktív anarkisták, ők nem elégedtek meg a passzív ellentállással, hanem sorra járták a közeli pravoszláv templomokat és az istentisztelet alatt hangosan tiltakoztak az Antikrisztus cárért való ima ellen.

Amint már előbb reámutattunk, a rászkolnik eszmék a legrészletesebben a *duhoborcoknál* és a *molokánoknál* nyilatkoznak meg. Ezeknél már fejlett, neoplatonisztikus alapelvekre fektetett vallásfilozófiával találkozunk és bár az orosz tömegek szellemi mozgalmaiban többet jelentenek, orosz gnosztikusoknak nevezhetjük őket. Minthogy az eltérő vonások a mi szempontunkból nem bírnak fontossággal, közös jellemvonásaik alapján csak a duhoborcokkal fogunk foglalkozni. Szerintük a lélek már a világtéremtés előtt élt és halhatatlan, a test csak börtöne a léleknek. Bár az emberi élet alapelve a szeretet, minden emberi történet csak Abel és Kain utódainak harca és ebben a harcban a templom, a hatalom és a törvény Kain utódainak oldalára állottak, azokat segítik. A templom, a hatalom és a törvény ideiglenes jelenségek, múló rosszak. Az igazi templom Krisztus híveinek elterjedése a földön, az igazi hatalom a szeretet és a valódi törvény kora csak akkor jön el a világra, hogyha majd Krisztus úgy fog élni minden emberben, mint ahogy testet öltött Máriában. Mert egyes emberekben mindig él Krisztus. «Íme, veletek vagyok és veletek maradok az idők végeztéig.» Krisztus nem halt meg, sőt örökké itt él közöttünk, mindig más és más emberben jelenik meg, olykor egyidőben több emberben is. Az ötvenes években a Krisztusok egész sora jelent meg a duhoborcok és különösen a molokánok között és a politikai szélsőségek ebben az idejében a kormány minden ébersége és erőszakossága alig bírta őket elszigetelni. Gazdag és szegény parasztok egyaránt hagyták el családjaikat, osztották szét javaikat és mint Krisztusok mentelv a tömegek közé hirdetni Krisztus igéit.

Érdekes a hatalomhoz való viszonyuk fejlődése. Megalkuvással kezdik. A molokánok előbb még a cáért való imát is elfogadták, de másrésről csak azoknak a cári törvényeknek vetették magukat alá, amelyek nem voltak ellentétben Krisztus tanításaival. A duhoborcok már ravaszabban oldották meg a kérdést, amikor az erre vonatkozó tételt így fogalmazták meg: «A jó hatalma Istenből folyik, hogy mi a rossz forrása, azt nem tudhatjuk.» Avagy: «Az Isten mindenkit egyenlőnek teremtett, a főnököt nem az Isten teremtette.» Az 1801. évi nagyszabású vallási pöröknél már határozottan kiemelték, hogy hatalmat az Istenen kívül nem ismernek el, rajta kívüli senkinek sem vetik alá magukat, adót nem fizetnek és testvérgyilkosságra, vagyis katonai kötelezettségük teljesítésére nem kaphatók. A cárizmus a vad üldözéssel kezdve a vesztegetésig mindennel megpróbálkozott ellenük, de csak ideiglenesen bírta a mozgalmat megakasztani, lokalizálni. Néhány évtizeden keresztül, a múlt század nyolcvanas éveig a parázs csak a hamu alatt izzott, de akkor új lángra kapott és a politikai mozgalmak növekedése következtében amúgy is ideges kormány vad üldözéssel igyekezett gátat vetni terjedése elé. Valamennyien emlékszünk még reá, hogy az üldözött duhoborcok Lev Nikolajevics Tolsztojban leltek elszánt

védellezőre, de azt már kevesebben tudják, hogy másrésről Tolsztoj a duhoborcok tanításaiból merítette vallási anarkizmusa alapelveit, hogy a tolsztojizmus alapjában véve nem egyéb, mint a duhoborc világnézet rendszerbe szedése.

Sajnos, ezekkel a különben oly fontos problémákkal csak lexikális rövideggyel foglalkozhatom és a vázlatos kép kiegészítésére csak a duhoborc ideológia néhány példáját sorolom fel oroszos egyszerűséggel. Az Antikrisztus hívei: a pravoszlávok, a talmudisták és az egoisták. A templom: bolt. Az ikona: festett deszka, cégér. A pap: üzér. A szinódus és az államtanács rabló-fészek. A cár despota.

Hogyha az eddig felhozottakat gondosan mérlegeljük, úgy meg fogjuk érteni azt is, hogy miért okozott a reformáció hatása Oroszországban oly megrázó viharokat, hogy miért lett a stundiszta mozgalom, ez az alapjában véve oly ártatlan baptista propaganda oly súlyos problémája az orosz közéletnek. A stundizmust német telepesek, baptisták hozták Oroszországba, de ebben a sajátos milióben a baptizmus csakhamar forradalmi tanná vált és új világnézet alapjává lett, mondhatnók áthajolt a rázskolba. Az oroszok még ide is bevitték a gnoszticizmust és a baptista tanokra messzemenő rendszert alapítottak. Isten testvéreknek teremtette az embereket és mindent adott nekik, de az emberek kereskedni kezdtek a javakkal, a lelkiismerettel, sőt embertársaikkal is, az emberek háborúskodnak egymás között, ártatlanok vérért ontják, rabolnak, kegyetlenkednek. Mindennek az oka a hatalom, amely csak a gonosznak kell, a jónak fölösleges, ezért az emberek kötelessége, hogy minden erejükkel igyekezzenek visszaállítani a rendet a földön. A valódi rend alapjai: minden, amit az Isten teremtett, mindnyájunk közös tulajdona és élvezheti mindenki, aki dolgozik. Aki nem dolgozik, annak semmihez sincsen joga. A javakkal való kereskedés bűn é? meg kell szüntetni. A stundiszták ellen a cári kormányok nemcsak a rendőrséget és katonaságot mozgósították, hanem a törvényhozást is, míg másoldalról az egész haladottabb orosz közvélemény az üldözött felekezetek pártjára állott és ennek kapcsán került legelőször az orosz forradalmi mozgalom szoros kapcsolatba a vallási mozgalmakkal. A stundiszta mozgalom mély benyomást gyakorolt a nép közé vándorló bakuninistákra és a stundizmus hatása alatt alakult ki az orosz haladottabb intelligenciának első élesen körvonalozott forradalmi ideológiája. A *zemlevolcek*, — a *zemlja i volja* pártja a stundiszta tanításokat dolgozta át pártprogrammá és rajtuk keresztül bekerültek ezek a tanok a szociálrevolucioner pártba is. Szinte bizzar dolog, hogy az orosz szociálrevolucionerek nem bírtak felemelkedni arra a magaslatra, ahova a nagyrészt analfabéta muzsikok emelkedtek, ők szocialista pártot csináltak az anarkista igazságok alapján és ami még ennél is jellemzőbb, az orosz föld népe még az eszme evolúciójában is messze túlhaladta a szociálrevolucionereket. A

kilencvenes években, ugyanis a stundiszták keretéből kiváltak a Messiásvárók, akik a stundiszta tanok mellett azt hirdették, hogy új világ csak lelki megújulás alapján támadhat.

Íme, az oly nagyon lesajnált rászkolból Tolsztoj merítette világnézete alapjait, az orosz intelligencia formált magának forradalmi tant, a rászkol talaja az orosz anarkizmusnak és a rászkolban megtaláljuk a bolsevik ideológia sok kiindulópontját is. Az orosz tanácsköztársaság népbiztosságának ügyvivője, Boncs Bruevics az orosz szektáriánus mozgalmak legalaposabb ismerője és legtermékenyebb írója.

E vázlatos áttekintés után foglaljuk össze az eredményeket. Az orosz népmilliók barbároknak megfelelő viszonyok között élnek, nyomasztóan nagy százalékuk analfabéta, de ennek az elmaradottságnak nemcsak negatív folyamányai vannak, hanem pozitívek is. A néplélek nincsen megfertőzve azzal a mesterséges álkultúrával, amelyet nyugaton az elnyomó állam, a kiaknázó burzsoázia és a szolgálékú intelligencia tákoltak össze uralmuk —kiváltságos helyzetük biztosítására. A magára hagyott muzsik: meg nem fertőzött gondolkozó ősember, aki éles szemmel figyeli azt a városokban felburjánzó tengéletet, amelyben a rutinná alacsonyult kultúra mozgatja lélektelen embermarionettjeit. Ezáltal lesz a muzsik gondolatvilága a Dosztojevszkij, Tolsztojok, Maxim Gorkij kimeríthetetlen kincsesházává.

A sablonoktól, előítéletektől mentes muzsikgondolkozás, — emberi gondolkozás, — az anarkizmus útjára vezeti a tömegeket, amelyek az egyetlen rendszerbe szedett keretbe, vallásos életükbe olvasztják gondolataikat, következtetéseiket, miáltal vallásuk forradalmivá, anarkisztikussá lesz és elszakad a templomtól, sőt szembe fordul azzal. Így lesz az orosz tömegek valóságossága az orosz forradalmi mozgalmak, a szociáldemokrácián kívül minden orosz forradalmi mozgalom kindulási pontjává, iskolájává. És jegyezzük meg már most, hogy a tanítványok, az orosz forradalom intellektueljei nem bírtak a mester, az orosz muzsik eszmei magaslatára emelkedni. Az orosz intelligencia nem bírja megérteni a tömegeket és habár olykor rajongással, de mindig megértetlenül, sőt szorongó félelemmel tekinti.